

KA JINGPYNROI HA KA RI MASI

Naduh mynshuwa, hyndai hynthai la ri ia ki masi ha kaba ai jingmyntoi ia u briew na ka liang ka dud, ka don bad ruh ha kaba pytrei kam kum ha kaba rep ba riang bad ruh ha kaba pyntan dieng bad kiwei kiwei ki kam.

La ka dud lah juh dih bad tip ba ka long ka jingdih kaba bha tam da baroh ki briew naduh I khyllung haduh u tymmen u san. Ha ki ri ba la kham kiew shaphrang (developed nations) ka jingdih ia ka dud ka long kumba (shi kilo shiteng) 1 ½ kg shi sngi marwei briew. Ha India ka jingdih dud ka poi sha ka 110 grams shi sngi marwei briew wat la ka jingai jingmut ki stad ka long ba dei ban din la kumno kumno 210 grams marwei marwei shi sngi. Ha Meghalaya jong ngi lei lei ka long kaba dang duna than eh ban poi sha katei ka dak.

KI JAIT MASI AI DUD HA MEGHALAYA

Ki masi Khasi/shnong (kiba ngi ju khot) ha ka State Meghalaya jong ngi kim long satia kiba bit ban khot ki masi ai dud. Ki lah ban ai eh 2 litres shi sngi ka dud. Ki jingheh jingsan jong ki ruh ka shim por than bad ruh ki long kiba jlan bha ha ka kha khun.

Freisian : Ki don ki jait masi ba ngi khot ki **Freisian** kiba long kiba tam ha pyrthei la lap ba ki long kiba ia dei bha ha kine ki lum Meghalaya jong ngi mynta la kumba 20 snem ei ei.

Jersey : Ki jait masi Jersey ruh ki long kiba iadei ha kine ki jaka jong ngi. Ki lah ban shah wat ia ki jingshit sngem ha ki them sharing ka Meghalaya.

Ka rukom ai Kpa : Dei ban ai'si Kpa ia ka Masi da uba bha khnang ba phi lah ban ioh ia i khun masi iba bha. La kane lah ban leh da ki lad kat kum ka jingshem ba bha mynta da kaba shu ai da ka injection (Artificial Insemination). Ki jingmyntoi na kaba shu ai injection ki long:-

1. Ia u'si kpa lah ban jied da uba bha tam.
2. Ki nongri masi kim donkam shuh ban ri ia u masi kpa ha ba ka jinglut ha ka bam kan long kaba jur.
3. Lah ban kiar na ki jingpang iabit kiba lah ban jia ha ka por ba ia pynshongkha.
4. La ka injection lah ban leh ha la sem ki trai ha kano kano ka por ba la donkam ia ka.

Pynshongkha ia ka Masi ha ka por kaba biang: (bad ruh ban da pyrkhath bha) : Ki nongri masi ki dei ban kynmaw bha ia kine ki mat harum khnang ba ka jingri masi jong ki kan long kaba iohnong:-

1. Ka masi ka dei ban kha khun ha man la ka 12 – 14 bnai, khnang ba ka lah ban ai dud bha ryngkat ruh lada donkam ban buh bujli na ka bynta ka lawei.
2. Ia ka masi ba la kha dei ban pynshongkha biang hapoh ka 3 bnai.
 - a. Ka Masi ba la kha ka dei ban wan jingkhluit ban long ban ai kpa hapoh ka 1 ½ bnai. Lada jia ba kam wan hapoh ka ar bnai dei ban phahpeit noh ha U Veterinary Doctor.

3. Ka long kaba bha lada ia ka masi lud ban pynshongkha ynda ka la dap hapdeng ka 1 ½ bad 2 snem. Lah ruh ban pynshongkha hapoh ka 1 ½ snem lada ka masi ka long kaba kham heh klooi.

Ka por ba dei ban ai'sikpa : Ka masi (kaba khlem pun) barabor ka wan jingkhluit shisien ha man ka 21 sngi. Ki ei ki dak kiba lah ban ithuh ia kane ?

La bynta ha ki ar bynta :

BYNTA - I

1. Ka jingpah kaba khlem por
2. Ka jingbymtreh bam
3. Ka jingkiew ia kiwei pat ki masi
4. Ka jingleit umpynjhieh ba khari khari
5. Ka jingmih ka um ba tein tein na ka jaka ba leit umpynjhieh.

Ia kitei ki dak lah ban iohi ha kaba dang sdang kaba lah ban neh haduh kumba 8 kynta eiei.

BYNTA – II

1. Ka masi ka ieng thik lada kiwei kiwei ki masi ki pyrshang ban kiew ia ka.
2. Ka um ba tein tein ka sdang ban rben bad teng teng ka dam bit ha u tdong.
3. Hadien pat ka sa ia khleh lang bad kiwei kiwei.

Kiwei pat ki dak kiba lah ban iohi hadien katei ka por ki long kumne harum:-

Ka jingpyni ia kine ki dak ha ka bynta II ka long ka por kaba biang tam ban ai kpa. Khnang ban suk ka por ban khein ia kane, buh jingkyrmaw ba lada ka masi ka wan jingkhluit ha ka por mynstep dei ban ai kpa ha ka por janmiet bad lada ka masi ka wan jingkhluit ha ka por janmiet dei ban ai kpa ha ha por mynstep.

Kynmaw ruh ba dei ban phah peit ia ka masi khnang ban tip la ka lah pun ne em hadien 2-3 bnai ba la dep ai kpa. Namar don ki jait masi ki bym juh wan jingkhluit shuh hadien ba lah ai kpa wat lada kim shum pat pun ruh. (Kum ia kine ki jait masi dei ban pyrshang biang ban ai kpa).

KI MAT BA KONGSAN NA KA BYNTA KA RI MASI

1. Ka sem ka dei ban long kaba khuid bad ba rkhiang. Ki masi ba ri ha kine ki jait sem ki kham ai bun ka dud ban ia kito kiba set ha ki sem ba sngem bad ba jakhlia.
2. Dei ban khap noh ia ki tyrsim kjat namar ki long ki daw ia ka jingwit ia ka masi.
3. Nalor kitei, ka bam ba biang ryngkat bad ka jingsumar, jingiada ia ki jingpang ki long kiei kiei kiba kongsan tam ha ka liang ka ri masi.

KA JINGSUMAR BAD KA RUKOM AI JINGBAM NA KA BYNTA KI MASI AI DUD

La sngewthuh mynta da ki nongri masi bad nong pynmih dud ba ka jubab ia ka jingdonkam ban pyndap 450 gm. Ka dud marwei marwei man ka sngi ha ri India ka long tang da kaba pynrung ia u symbai-pynhiar pateng (germplasm) uba kham bha ha ki masi jongngi.

Da ka ba pynrung ia u symbai-pynhiar pateng u ba kham bha, ki khun masi ba mih wat ha ka sien kha ka ba nyngkong ruh kin mih 2 bad 3 shah ka dud. Ryngkat bad ka jingpyniaid kam (management) ka ba kham bha lah ban kyntiew shuh shuh kham bun ka jingpynmih dud. Khyndiat kine harum ki long ki mat ba dei ban ia tai ha ka liang ka jingpyntrei kam ha ka ri masi:-

1. **Ka jingsumar ia ki masi khun** : Mar ia mih pyrthei, i masi khun i hap ban thad ia lade bad ki ba bun jait ki khniang jingpang (bacteria) ki ba don ha kane ka haw haw. Kumta i masi ba dang shu kha i donkam ban ioh buin na ka kmie hapoh 6 kynta. La kane ka dud la juh tip ha ka ktien phareng kum ka 'cholestrum'. Ka cholestrum ka don ka bor dawai ban ialeh pyrshah ia ki khniang jingpang. Ka don ruh ka jingmaham ba dei ban don ka jingkhuid jingsuba (Hygienic) namar ka dud ka dei ka jingbam ka ba kongsan tam ia i khun masi. Don kam ban da tah dawai hadien ba la dep ot ia u sohpet. Ka jaka kem jong i khun masi ruh ka dei ban long kaba khuid bad ka ba rkhiang bha.
2. **Ka jingsumar ia ki masi dud** : Ki khun masi shiteng ki khie ki san klo i bun shah. Kumta ka jingdonkam ia ka bam kaba bha ban tei ia ka met ka phad jong ki ruh ka hap ban long ka ba iadei rukom. Donkam ban ai khleh ia ka jingbam symbol ryngkat bad ki phang jyrngam ne skum phlang. Ka rukom khleh jingbam na ka bynta kane la pyni ha ka (Table – I) shadien ka sla.
3. **Ka jingpynshong kha ia ka masi** : Ban pynshong kha ia ka masi kan kham bha ba peit kat kum ka jingheh jingsan ban ia kaba peit da ka rta. Ka por kaba biang na ka bynta ka jait masi Jersey ka long 180-200 kgs. Katba ia ka jait masi Holstein frezian pat ka long 200-220 kgs ha ka jingsumar ka ba biang ki masi ba bha bad ba shait ba koit ki kot ia katei ki jingkhia ha ka rta kaba 15 bad 16 bnai, kata ruh ia ki masi shiteng.
4. **Ka jingsumar ia ki masi ba punkhun** : Ka long kaba shisha ba wat haduh 6 bnai ba punkhun ka masi ka jingdawa ki khun ha kpoh ka long ka ba dang duna ban ha kaba ia nujor bad ka jingdawa kaba bun kaba ynda haba la 6 haduh 9 bnai. Namarkata, ka long kaba da donkam eh ban bsa khambun ka bam da kaba pynbun suki suki kat haduh ba ka masi kan da kha khnang ba ka masi kmie kan lah ban ai kham bun ka dud.
5. **Ka jingpyntyrkhong dud ia ka masi kmie** : Ban pyntyrkhong ne pyrkhian dud ia ka masi kmie ha shuwa ba kan kha ka long kaba donkam wat la ka kham shitom khyndiat. Kane ka long kaba donkam namar ba ka masi kan ai dud kham bha ha ka por ba kadei ban ai dud. Namar kata, dei ban pyntyrkhong noh shisyndon ha ka por kaba biang (2 bnai shuwa ban kha) wat la ka dang ai dud ruh, namar kan nym wanrah ka jingiohnong ia u nongri masi. Khnang ban pyntyrkhong noh dei ban pynshah thngan ia ka masi 24 kynta bad hadien nangta sa ai da ka antibiotic injection (ban pynrung lyngba ki thliew soh jingbuin) bad sa sahnggeh noh syndon ka khem dud.
6. **Ka jingpyndonkam ia ka sem bad ka um** : Kane ka long kaba kongsan tam namar ki masi bha lane masi shiteng ki donkam ban im khuid bad ha ka rukom ka ba bit ba biang. Khnang ba iada na u slap ka sngi bad ka lyer. Donkam ban pynbiang ruh ia ka

bam bad ka umdih ha sem. Ha ka jingri masi ka um ka long ka ba donkam tam la ha ka ba dih lane ha ka ba suk ba sait ia ki masi bad ban sait ia ka sem hi ruh. Ka un ka dei ban long ka ba khuid, kata ka ba lait na ka jingdon jong ki khniang jingpang. Ka jingpynbang ia ka um dih kan iarap shibun ruh ha ka liang ka jing ai dud ka masi.

7. **Ka jingiada na ki jingpang** : Khnang ba ki masi kin lait na ki jingpang ba bun jait dei ban ai tika ia ki man la ka por. Ban iada na ka jingpang F.M.D. (Footh & Mouth Disease) dei ban ai tika ha ka rta ba ki dang 1-3 bnai bad sapynbud shuh shuh hadien 6 bnai bad nangta sa man la ka snem. Ki don ruh sa ki wei ki jait jingpang ki ba kham shyrkhei kum ka pang khlam-masi (Rinderpest) iap-iong (Black quarter) Anthrax, Homorrhagic septicaemia bad kiwei kiwei ki ba dei ban iada da kaba ai tika ia ki man la ka snem shwa u slap Iyur. Donkam ruh ban khmih thuh ia ki masi da kaba examine bad test man la ka snem ioh ki kem ia ka jingpang kum ka T.B. bad Brucellosia khnang ban ioh ka lad ai jingsumar klooi klooi. Nalor, kine dei ruh ban ai dwai wieh ia baroh ki masi la kumno kumno shisien man la ka ar bnai.

KA RUKOM AI BAM IA KI MASI AI DUD HA KA RUKOM BAN IOH NONG

Ban ioh nong ha ka ri masi donkam ban ai tikna ia ka bam kaba biang khnang ban lait ka lut ksan bad kumjuh ruh ban wan rah ia ka jingmih kaba kham bun. Ha ka rukom ai bam dei ban tip ba (1) nyngkong nyngshap ka bam ka donkam shuwa ban tei ia ka met (2) nangta bad sa kaba ka bam ba ka dei ban ai jingmyntoi (Production) (3) Hynrei lada bsa bun than ia ka bam, ka masi kan kylla long kaba lyngki (sngaid bad dap tang ka khlein). La kane lah ban ai nuksa kumne harum:-

Shu buh mynta ka masi ka donkam ka bam ha ka bhah ba 10 bynta na ka bynta ban tei ia ka met bad 4 bynta na ka bynta ban pynmih dud. Tharai lada ai ia ka bam kumba 11 bynta kata 10 bynta yn pynlait sha kaba tei ia ka met bad tang 1 bynta kan lait sha kaba pynmih dud kumta ka jingmih kan long kaba duna. Lada ai palat kumba 18 bynta, 10 bynta kan leit sha kaba tei ia ka met bad 4 bynta ka long na ka bynta ka pynmih dud bad 4 bynta pat kaba tam kam leit sha kaba pynsngaid pynkhleing pynban ia ka masi. Kane ka long ka ba ma tam namar shisien ha met masi ka kylla sngaid bad shong khlein kan kylla lyngki pynban bad kane kan long ka jinglutksan ba ar shah ia u trai nongri jingri tang namar ka daw ba la ai bam than (overfed).

La ka rukom ai bam ha ka rukom kaba kham bha la pyn I kumne harum “Table – I bad Table – II”.

Table – I

Ki jingbam symboh (Concentrates) :

Skop Kew (Wheat bran)	42 Kg.
Riewhadem (Maize crushed)	37 Kg.
Kpu Umphniang (Oil cakes)	20 Kg.
Mluh (Common salt)	1Kg.
Baroh long	100 Kg.

Table – II

Ka jingai jingbam kat kum ka jingia dud.

Haduh 2 litre ka dud	1 kg u bynta na ka Table – I.
Haduh 2-4 litre ka dud	2 kg u bynta na ka Table – I.
Naduh 4-6 litre ka dud	3 kg u bynta na ka Table – I.
Naduh 6-8 litre ka dud	4 kg u bynta na ka Table – I.
Naduh 8-10litre ka dud	5 kg u bynta na ka Table – I.
Naduh 10-12 litre ka dud	6 kg u bynta na ka Table – I.
Naduh 12-14 litre ka dud	7 kg u bynta na ka Table – I.
Naduh 14-16 litre ka dud	8 kg u bynta na ka Table – I.
Naduh 16-18 litre ka dud	9 kg u bynta na ka Table – I.
Naduh 18-20 litre ka dud	10 kg u bynta na ka Table – I.